

Marek Pieniążek

ORCID: 0000-0002-9390-1515

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Instytucjonalne obszary wolności vs. zniewolenia polonisty w dobie chatbotów GPT

Podmiotowość w instytucjach edukacyjnych

Idea podmiotowości zakłada, że każdy człowiek ma własne zdolności, wiedzę i potencjał, które powinny być uwzględniane i rozwijane. Jak przypominają badacze współczesnej pedagogiki, koncepcje podmiotowego traktowania ucznia wprowadzono do polskich dokumentów oświatowych prawie pięćdziesiąt lat temu, na nowo określając jego pozycję w procesie nauczania¹. Zgodnie z tymi założeniami w instytucjach szkolnych uczeń miał stawać się świadomie, aktywnie i pozytywnie motywowanym podmiotem współuczestniczącym w procesie edukacji szkolnej².

W obszarze nauczania języka polskiego i literatury pytania o podmiotowość ucznia pojawiły się natomiast znacznie wcześniej niż w ministerialnych regulacjach i miały związek z refleksją o modelach kształcenia językowego oraz odbioru literatury³. Już w dwudziestoleciu międzywojennym poloniści, akcentując korzyści płynące z podmiotowego traktowania ucznia, szeroko dyskutowali sposoby rozwijania kompetencji językowych oraz style odbioru literatury najlepiej odpowiadające specyfice procesu edukacyjnego⁴. Temat ten powrócił na lubelskim Kongresie Dydaktyki

¹ T. Zubrzycka-Maciąg, *Rola nauczyciela w rozwijaniu podmiotowości uczniów*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2019, nr 3 (29), s. 146.

² Zob. A. Gurycka, *Podmiotowość – postulat dla wychowania*, [w:] *Podmiotowość w doświadczeniach wychowawczych dzieci i młodzieży*, red. A. Gurycka, Warszawa 1989, s. 10.

³ Zob. D. Łazarska, *Osoba ucznia w świadomości studentów polonistyki. O związku literaturoznawstwa z dydaktyką*, Kraków 2015, s. 50–93.

⁴ Zob. M. Kwiatkowska-Ratajczak, *Dawna a nowa dydaktyka polonistyczna*, [w:] *Innowacje i metody. T. 1, W kręgu teorii i praktyki. Podręcznik akademicki dydaktyki kształcenia polonistycznego*, red. M. Kwiatkowska-Ratajczak, Poznań 2011, s. 34–40.

Polonistycznej m.in. w wystąpieniu Witolda Bobińskiego, przywołującego koncepcje Kazimierza Wóycickiego⁵.

Badając zależności między podmiotowością a nauczaniem literatury, Maria Jędrychowska pytała o relację między wiedzą i sposobem nauczania: „[co trzeba] uważać za wiedzę dla ucznia i wiedzę ucznia?”⁶. Podkreślała przy tym związek dydaktyki z koncepcjami literackości i interpretacji, omawiany np. w pracach Jana Polakowskiego, zapoczątkowujących w latach 70. ubiegłego wieku nurt antropocentryczny w dydaktyce polonistycznej⁷. Nauczanie w tym ujęciu wiązało się z respektowaniem podmiotowości uczniów i nauczycieli w procesie kształcenia, było działaniem inicjującym akty poznania, przeżywania i werbalizacji⁸. Za sprawą krakowskich badaczy idee podmiotowości zyskały na wartości i popularności i stały się centralnym obszarem współczesnej myśli metodyczno-dydaktycznej, który celnie określa tytuł jednej z książek Marii Jędrychowskiej: *Najpierw człowiek*. Autorka „na pierwszym miejscu w hierarchii celów dydaktycznych” stawia w niej „wymiar osobowościowy i etyczny celów kształcenia polonistycznego”⁹. Ćwierćwiecze, które upłynęło od publikacji tej pracy, pokazuje jednak, iż wciąż jesteśmy daleko od urzeczywistnienia podmiotowości ucznia i nauczyciela w szkole oraz uniwersytecie, a najnowsze technologie informacyjne, jak sztuczna inteligencja i chat GPT, stawiają omawiane kwestie w nowym i odmiennym kontekście.

Mimo rozbudowanej refleksji o podmiotowości ucznia i nauczyciela instytucje edukacyjne wciąż nie umieją odpowiednio wykorzystać sprawczości i wartości osobowo zawiązywanych relacji edukacyjnych. Płynna, cyfrowa, zekonomizowana nowoczesność natomiast, z jej tzw. systemami abstrakcyjnymi¹⁰, zawłaszczającymi wszelkie interakcje w obszarze relacji międzyludzkich, coraz intensywniej nas przekonuje, że możliwość zagubienia czy też wyrzeczenia się swojej podmiotowości jest łatwa, a nawet – z punktu widzenia rozmaitych instytucji lub korporacji – wręcz pożądana. Jeśli bowiem podmiotowość nie jest człowiekowi „dana z natury, lecz jest dyspozycją, którą może on rozwijać w wyniku własnego zaangażowania i uczenia się”¹¹, to można się jej także odcucić, a w zamian otrzymać produkt społecznego zarządzania i ekonomicznego zysku w postaci prosumenckich rynkowych wyborów, pozorujących współudział w rozwiązaniach edukacyjnych.

⁵ W. Bobiński, *Uczeń jako wartość. Porzucona misja polonistyki*, [w:] *Polonistyka i świat wartości. Edukacja polonistyczna jako wartość*, red. M. Marzec-Józwicka, A. Karczewska, S.J. Żurek, Lublin 2019, s. 93.

⁶ Zob. M. Jędrychowska, *Szkic do pejzażu aksjologicznego*, Kraków 2010, s. 15.

⁷ Zob. J. Polakowski, *Badanie odbioru prozy artystycznej w aspekcie dydaktycznym. Zarys teorii badań – próba diagnozy*, Kraków 1980.

⁸ Tamże, s. 22.

⁹ M. Jędrychowska, *Najpierw człowiek. Szkolna edukacja kulturowo-literacka a problem kształcenia dydaktycznego polonistów. Refleksja teleologiczna*, Kraków 1998, s. 64.

¹⁰ Zob. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka, Warszawa 2002.

¹¹ T. Zubrzycka-Maciąg, *Rola nauczyciela...*, s. 147.

Włączenie języka technologii informacyjnej do języka zarządzania edukacją, jak wskazywała Marlena Witczak, jest zabiegiem przeniesionym ze współczesnych teorii rynkowych. Dostosowanie usług edukacyjnych i produkcji pożądaných wartości do oczekiwań społecznych (m.in. przez kustomizację, czyli możliwość indywidualnego modyfikowania produktu) można zatem uznać tylko za pozorne uwalnianie sprawczości jednostek w ich wymiarze podmiotowym. W obszarze instytucji szkolnych i uniwersyteckich takie zarządzanie, nastawione na systemowo mierzalną produktywność, działa przede wszystkim na rzecz instytucji i tylko w narzuconych wymiarach. Przez umacnianie rynkowo personalizowanej tożsamości ucznia i nauczyciela czyni z nich zakładników tendencji opłacalnych ekonomicznie, czyli przekształca ich w typowych konsumentów i bezrefleksyjnych uczestników kultury płynnej nowoczesności¹².

Inteligencja usieciowiona a dwupodmiotowość

Do nasilającej się algorytmizacji przestrzeni humanistyki za sprawą obecności ankiet, testów, punktowych analiz wyników nauczania sformatowanych według instytucjonalnej potrzeby utrzymywania produktywności ekonomicznej dołączył w ubiegłym roku kolejny sprawczy, nieludzki aktor. Otwarcie dla wszystkich użytkowników Internetu rozległych możliwości sztucznej inteligencji (*artificial intelligence*, AI) doprowadziło do silnej konfrontacji podmiotowości humanistycznej z informacją usieciowioną, łatwo się reprodukcującą i produkującą teksty na żądanie każdego uczestnika kultury, czyli także ucznia i studenta. W tym nowym kontekście, nieco inaczej niż dotychczas mocującym wartość dialogu edukacyjnego, konieczne trzeba przypomnieć, że

autonomię ucznia w obszarze szkoły warunkuje autonomia nauczyciela i jego kompetencje, które pozwalają na właściwe organizowanie procesu kształcenia i realizację idei podmiotowości w szkole. Urzeczywistnienie tej idei będzie możliwe wówczas, gdy osoby ucznia i nauczyciela połączy symetryczna relacja – interakcja dwupodmiotowa oparta na dialogu, gdy nastąpi autentyczne spotkanie osób¹³.

Dynamika owej symetrycznej relacji nakazuje także poddać pod rozwałę formy podmiotowości nauczyciela. Jednakże od dwóch dekad obserwujemy bez satysfakcji, jak projekty kolejnych wersji podstaw programowych, pojawiające się co kilka lat, bardzo zdawkowo uwzględniają sugestie płynące z Kongresów Dydaktyki Polonistycznej, wielu listów i petycji polonistycznych środowisk; jak pod naciskiem przejściowych tendencji ministerialnych wycofywane są istotne zapisy upodmiotowiające nauczyciela i ucznia. Pozycja nauczyciela wymaga przy tym szczególnej uwagi – w kontekście współczesnej dydaktyki teza o potrzebie respektowania podmiotowości ucznia jest

¹² Por. M. Wilczak, *Uczestniczenie w kulturze humanistycznej. Personalizacja doświadczenia*, [w:] *Polonistyka i świat wartości...*, s. 149.

¹³ A. Popławska, *Autonomia nauczyciela w reformowanej szkole*, [w:] *Nauczyciel we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej*, red. A. Karpińska, M. Zińczuk, K. Kowalczyk, Białystok 2021, s. 82.

bowiem od lat trwale obecna w dokumentach oświatowych. W ujęciu najnowszych podstaw programowych nauczyciel powinien być świadomy, że każdy uczeń to „podmiot konkretny” z własnymi predyspozycjami. Należy zatem angażować się w tworzenie przyjaznego i otwartego środowiska, które umożliwi młodym ludziom wyrażanie i rozwijanie zainteresowań. Takie poglądy od dawna są obecne w refleksji dydaktycznej. O tym, że „ucząc trzeba ograniczać swoją podmiotowość, wyeksponować zaś aktywność uczniów”¹⁴, przekonywał w latach 90. XX wieku Stanisław Bortnowski, którego myśl podjęło później wielu metodyków.

Jednakże intensywne zainteresowanie podmiotowością ucznia pozwoliło projektodawcom systemu edukacyjnego (i jego obecnym administratorom) usunąć w cień podmiotowość nauczyciela. Gdyby natomiast podkreślić za badaczami form podmiotowości podstawową sytuację spotkania, czyli koniecznej dwupodmiotowości, osłabiona w administracyjnych dyskursach pozycja nauczyciela będzie rozpoznana jako równie ważna:

w procesie wychowania dochodzi do sytuacji dwupodmiotowości wyznaczonej przez sytuację wychowawczą, gdyż podmiotowość wychowawcy spotyka się podczas oddziaływań wychowawczych z podmiotowością wychowanka, tj. z jego odrębną osobowością, samoświadomością, doświadczeniami i zdolnościami. Jest ono działalnością celową i świadomą. Uczestniczą w nim jednostki zwrócone ku sobie i wzajemnie od siebie zależne. Pomiędzy nimi występuje społeczna interakcja, ponieważ istnienie społeczeństwa uzależnione jest od ludzkich często korekcyjnych działań, w oparciu o bieżące struktury. Choć są zmienne, ponieważ są procesem, to jednak w danym czasie przyjmują formę uzależnioną od ludzkich działań, w oparciu o ich wcześniejsze poczynania¹⁵.

O konieczności przykładania większej wagi do kwestii podmiotowości nauczyciela przekonują nie tylko trwające od kilkunastu lat liczne protesty pracowników oświaty przeciw uprzedmiotowianiu ich przez kolejne reformy edukacyjne. Dyskusowanie o warunkach zachowywania podmiotowości polonisty nie powinno się także dłużej odbywać bez analizy obecnego umocowania w systemie edukacji nauczyciela uniwersyteckiego, który przecież jest najważniejszym podmiotem formującym przyszłych szkolnych nauczycieli. Wpływ sposobu zarządzania instytucjami i uczelniami na pozycję oraz status nauczycieli akademickich w łączącym szkołę i uniwersytet procesie edukacyjnym wymaga zatem ponownej analizy i poważnej diagnozy.

Sprawa jest bardzo istotna, badania pedagogiczne wyraźnie bowiem wskazują, iż trudno dziś mówić o realizowanym prawie do oceny i zmieniania systemu nauczania przez nauczyciela według jego własnej „wewnątrzszkolnie opracowanej strategii”¹⁶. Powód wynika z systemowego odpodmiotowienia nauczyciela, co prowadzi do stanu,

¹⁴ S. Bortnowski, *Nauczycielu, bądź sobą!*, Warszawa 1992, s. 11.

¹⁵ M. Woś, *Pojęcie podmiotowości i podmiotu w kontekście wychowania aksjonormatywnego*, „Edukacja Humanistyczna” 2022, nr 2 (47), s. 92.

¹⁶ A. Popławska, *Autonomia nauczyciela...*, s. 84.

w którym coraz trudniejsze jest przeniesienie wyboru stylu nauczania z instytucji na osobę nauczyciela.

Raporty o stanie oświaty świadczą o tym, że obecne funkcjonowanie nauczycieli w zawodzie nie przekłada się w znaczący sposób na podniesienie poziomu jakości edukacji i trudno istniejący stan rzeczy uznać za zadowalający. Być może autonomia nauczycieli jest pozorna i warto prowadzić dalsze eksploracje w tym zakresie¹⁷.

Nie bez kozery w ostatnich kilku latach pojawiły się diagnozy edukacyjne, które syntetycznie ujmuje tytuł jednej z publikacji Zofii A. Kłakówny: *Siłaczko, wróć!*¹⁸. Oczekiwania na etyczne (choć w przedstawionym kontekście głównie pozasystemowe) zaangażowanie w proces nauczania wydają się zatem ogromne, tak samo jak potrzeba autentycznego dialogu na polu współczesnego życia społecznego i kultury.

Kto nauczy polonistów podmiotowości i samodzielności?

Nadzieje na dwupodmiotowe relacje i dialog w szkole nie są obecnie łatwe do spełnienia. Reformy, destabilizujące ciągłość edukacji, nie pozwalają nauczycielom/wykładowcom poczuć się bezpiecznie w miejscu pracy czy rozwijać relacji z uczniami/studentami w celu inicjowania dialogu o problemach kulturowych i społecznych istotnych dla młodych ludzi. Dlatego dyskurs edukacyjny zanika w obszarach nieprzynoszących mierzalnych zysków, a standaryzuje się na poziomie reprodukcji treści znanych, spetryfikowanych i od lat zakotwiczonych w programach nauczania i testach. Wszystko, co wykracza poza granice wiedzy wystandaryzowanej, poza przewidywalne i łatwo kontrolowane sytuacje dydaktyczne, okazuje się niepotrzebne, niefunkcjonalne, a ponadto wnoszące element ryzyka, zarówno dla studentów i nauczycieli, jak i szkół, instytutów badawczo-dydaktycznych. Nie dialogiczność i żywy autentyzm interpretacyjnego spotkania, ale punktacja oceny pracowniczej staje się wykładnikiem wartości pracy nauczyciela. Anonimowe wypowiedzi studentów (od dwóch dekad kształconych wyłącznie na systemie punktowym i postrzegających proces zdobywania wiedzy przez pryzmat mierzalności) są traktowane jako filar interesów instytucji, które będąc zależne od opinii i corocznego naboru, „strażników” jakości kształcenia ustawiają w zupełnie innym miejscu niż szkoła lub uniwersytet, potencjalnie zainteresowane podtrzymywaniem relacji podmiotowych w organizowanym procesie nauczania.

Dlatego z taką łatwością uczniowie i studenci zrównują dziś cel oraz sposób prowadzenia zajęć szkolnych lub uniwersyteckich z uzyskiwaniem informacji od aplikacji AI, sprawnie i szybko odpowiadających na wszelkie zapytania. Od dwudziestu lat wszakże edukacja, oparta na testowaniu uschematyzowanej wiedzy, uczy młodzież wyłącznie takiego typu wymagań i oczekiwań. Natomiast to, co współcześnie nowe i wymagające odkrywczego ujęcia interpretacyjnego oraz pogłębionej refleksji,

¹⁷ Tamże, s. 92.

¹⁸ Z.A. Kłakówna, *Siłaczko, wróć!*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2021, nr 7, s. 149.

lokuje się poza szkolnym obszarem zainteresowań, formująca misja szkoły bowiem zdecydowanie osłabła pod naporem logiki konsumpcji i mierzalnej efektywności¹⁹. W związku z tym rozmaite technologie informacyjno-medialne, niemal nieobecne w obowiązującej podstawie programowej języka polskiego (znajdują się tylko w obszarze samokształcenia), wciąż intensywnie i bezkarnie zagospodarowują uwagę młodych pokoleń, od czasu postmedialnego przełomu bezwiednie dryfujących w oceanie danych. Mamy zatem sytuację, w której:

Setki tysięcy uczniów od jakiegoś czasu wie, że do pisania prac może wykorzystać (i z pewnością to robi) AI – sztuczną inteligencję. A tysiące nauczycieli siedzi po nocach i to ocenia, i daje feedback, bo tak trzeba – pisze w mediach społecznościowych Dawid Łasiński, znany jako „Pan Belfer – nauczyciel z internetów” – [...] System zaczyna zjadać własny ogon. Firmy zarabiają kupę hajsu na płatnych usługach edukacyjnych, a nieświadomi nauczyciele czytają i oceniają prace napisane przez roboty...²⁰

Obserwatorzy działań AI w przestrzeni społecznej mówią o zagrożeniu, jakim może być zupełne zignorowanie jej obecności w edukacji:

Postęp technologiczny nie może być wrogiem edukacji – przekonuje dr Tomasz Gajderowicz. – Nowoczesne narzędzia sztucznej inteligencji powinny być wykorzystywane przez nauczycieli i wkomponowane szeroko w program nauczania. ChatGPT (a za chwilę wiele innych tego typu narzędzi) stanie się rzeczywistością nas wszystkich, trzeba uczniów do tego przygotować, aby umieli korzystać z tych narzędzi mądrze²¹.

Edukacyjnej funkcjonalności AI poświęcono już wiele eksperymentów. Jak wskazują badacze możliwości chatu GPT²², jest on mentalnie celowo ograniczony do tego, co pozytywne. Nawet w wersji 4.0 jest sformatowany do udzielania odpowiedzi bez formułowania opinii o sprawach dwuznacznych, skomplikowanych, uwarunkowanych lokalnymi interesami. Czyli obecny chat GPT jest jak bujne drzewo, którego gałęzie zostały przycięte dla bezpieczeństwa użytkownika każdego wieku i profesji.

¹⁹ Zob. B. Stiegler, *Wstrząsy. Głupota i wiedza w XXI wieku*, przeł. M. Krzykowski, Warszawa 2017, s. 535.

²⁰ M. Konczal, *ChatGPT pisze wypracowania za uczniów. Są narzędzia, które to uniemożliwią. Sztuczna inteligencja to szansa czy zagrożenie dla edukacji?*, Strefa Edukacji, 3 II 2023, <https://strefaedukacji.pl/chatgpt-pisze-wypracowania-za-uczniow-sa-narzedzia-ktore-to-uniemozliwia-sztuczna-inteligencja-to-szansa-czy-zagrozenie-dla/ar/c5-17229077> (dostęp: 6.09.2023).

²¹ Tamże.

²² Chat GPT (*Generative Pre-trained Transformer*) jest zaawansowanym informatycznym systemem językowym opartym na mechanizmach sztucznej inteligencji, który potrafi tworzyć spójne teksty o niepowtarzalnej zawartości i układzie. Zob. Ł. Lamża, *Chat GPT: Konsekwencje dla biznesu, nauki, społeczeństwa. Pokaz możliwości, AI Challenger. Biznes, nauka i społeczeństwo w świecie sztucznej inteligencji*, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 20 IV 2023, https://youtu.be/3tKMUH_XBAI (dostęp: 10.09.2023).

W jednej z ubiegłorocznych dyskusji na ten temat Ryszard Koziołek wskazywał, że „przybył nam uczestnik procesu sytuacji edukacyjnej – ten trzeci, który wspomaga, uczy poprawnie pisać – i na stałe zostanie!”²³. Ten trzeci, z którym zdradza nas uczeń i student, to modyfikujący dialog edukacyjny poważny quasi-podmiotowy element sprawczy. Trudno mu przypisywać osobowość; to jednak tylko algorytm, choć wciąż uczący się, na to samo zapytanie następnego dnia odpowiadający inaczej i mający dostęp do ogromnych zasobów treści oraz tekstów obecnych w sieci do 2021 roku. Na razie jeszcze zdarza mu się połączyć postaci z *Wesela* ze ślubem Klary i Wacława z *Zemsty*, ale chat w wersjach bardziej zaawansowanych już tego nie zrobi.

Upublicznienie dostępu do bota (dwie dekady po pierwszych publicznych wyszukiwarkach) ponownie silnie zdeorganizowało obszary wzajemności między uczniem a nauczycielem, studentem a profesorem. Zestaw wymagań edukacyjnych, jeśli ma uwzględniać ucznia jako podmiot, a nie jako użytkownika sieciowego kreatora tekstów, musi zatem zostać odpowiednio zmodyfikowany. Obecnie już nie cytowanie bez przypisów czy posługiwanie się cudzym tekstem jest groźne dla działań dydaktycznych i ich efektów, ale właśnie gotowe prace pisane dla uczniów przez chat GPT gładkim i na ogół poprawnym językiem. Po wyczyszczeniu kilku drobnych usterek lub pomyłek większość materiału wyprodukowanego przez mechanizm AI nadaje się do przedstawienia w szkole, a nawet na uniwersytecie. Wiemy doskonale, że niewykrywalność autorstwa prac stworzonych przez bota oferuje stosunkowo nową formę tekstotwórczego oprzyrządowania, jak się okazuje, bardzo użytecznego dla studentów i uczniów. W kilka sekund mogą otrzymać od maszyny w miarę poprawne teksty na dowolny filologiczny temat czy zapytanie, jak np. poniższe:

Napisz wypracowanie o motywie miłości w literaturze romantyzmu:

Motyw miłości jest jednym z najważniejszych i najczęściej poruszanych tematów w literaturze romantyzmu. Okres romantyzmu, który przeważał w literaturze europejskiej od końca XVIII wieku do pierwszej połowy XIX wieku, był okresem, w którym uczucia, emocje i indywidualność były podkreślane, co sprawiło, że miłość stała się centralnym motywem wielu literackich dzieł tego okresu. W tym wypracowaniu omówię, jak motyw miłości był eksplorowany i wyrażany w literaturze romantyzmu, zwracając uwagę na różnorodność jego aspektów i kontekstów²⁴.

Tego typu wstęp do rozprawki został przez studentów polonistyki na zajęciach z cyfrowego warsztatu polonisty oceniony pozytywnie jako: „dobry”, „spoko”, „udany”, „typowy”, „poprawny”. Gdy na zajęciach natomiast wspominam, że w poprzedniej sesji otrzymałem od kilku grup prace zaliczeniowe napisane przez sieciowy chat, sytuacja

²³ Zob. R. Koziołek, *AI Challenger. Biznes, nauka i społeczeństwo w świecie sztucznej inteligencji* [wypowiedź w dyskusji panelowej], Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 20 IV 2023, https://youtu.be/3tKMUh_XBAI (dostęp: 10.09.2023).

²⁴ Chat.openai.com (GPT-3.5), odpowiedź na polecenie: *Napisz wypracowanie o motywie miłości w literaturze romantyzmu*, <https://chat.openai.com/c/8b693f78-f9d9-4892-980e-e1922398600f> (dostęp: 5.10.2023).

staje się gęsta od emocji. Uruchamiana wówczas przez studentów społeczna gra o łatwe zaliczenie przedmiotu polega na stawianiu pozornie niewinnych pytań o możliwość rozpoznania autorstwa AI, od razu też usuwa na drugi plan kwestie osobistego zaangażowania i intelektualnego wysiłku. Szybko odsłania się postawa wyczekiwania na okazję do wykorzystania sieciowych ułatwień, pozwalających stworzyć pracę zaliczeniową bez wykorzystania tekstów omawianych na zajęciach. Jakże prędko i niemal jawnie wychodzimy poza obszar wzajemności, podmiotowej wymiany, dialogu. Empatia wobec prowadzącego zajęcia przestaje istnieć. Jakby semestralne pięć miesięcy spotkań z grupą nie miało miejsca. Dlatego wciąż powtarzają się sytuacje, w których prace zaliczeniowe są realizowane bez adekwatnych odwołań do ćwiczeń i wykładów, dominują w nich przypadkowe cytowania, na chybił trafił odnalezione w sieci, i ogólnikowe tezy przeklejone z odpowiedzi chatu GPT (mimo że kilka razy podczas semestru były wskazywane wymagania i konieczność wykorzystania tekstów-narzędzi z zajęć). Czyli po miesiącach wspólnych ćwiczeń i żywych dyskusji, angażowania przez nauczyciela wielu sił, aktywności, po zorganizowaniu zajęciowych debat, otwarcia dialogu, autentyczności, eksponowania emocji, tworzenia sytuacji motywacyjnych – nauczyciel otrzymuje do sprawdzenia prace, w których z rzadka widać echa wspólnych poznawczych doświadczeń, a pogłębione odwołania do ćwiczeń, wykładów, komentowanych i dyskutowanych tekstów pojawiają się tylko w kilkunastoprocentowej grupce uczestników zajęć.

Uczelnie wobec sieciowych nadużyć

O tym, że na europejskich uczelniach studenci coraz częściej wykorzystują chat GPT w miejsce własnej aktywności tekstotwórczej, od miesięcy donosi prasa²⁵. Wiele uniwersytetów jest poważnie zaniepokojonych formami wykorzystania nowej technologii przez studentów. Jak pisze agencja badawcza GfK, z chatu GPT regularnie korzysta około 30% holenderskich studentów, a co najmniej pięć uniwersytetów w Holandii w 2023 roku badało przypadki możliwych oszustw z wykorzystaniem botów. W Holandii jedna z uczelni unieważniła prace całego rocznika:

Podejrzenia jednego z wykładowców holenderskiej uczelni Vrije Universiteit wzbudziły kwietniowe prace jego studentów z przedmiotu „Etyka wychowawcza”. Okazało się, że ich poziom był znacznie wyższy niż we wcześniejszych latach. Jednocześnie styl, w jakim zostały one napisane, był niezwykle podobny²⁶.

Kilka miesięcy po spopularyzowaniu w sieci możliwości chatu GPT uniwersytet w Lejdzie zalecił swoim pracownikom, aby częściej wymagali od studentów

²⁵ B. Wesoła, *Studenci oblali przez ChatGPT. Uniwersytet unieważnił prace całego rocznika. Generatorów treści i AI trzeba używać z rozsądkiem*, 2023, <https://strefaedukacji.pl/studenci-oblali-przez-chatgpt-uniwersytet-uniewaznil-prace-calego-rocznika-generatorow-tresci-i-ai-trzeba-uzywac-z-rozsadkiem/ar/c5-17745901> (dostęp: 10.11.2023).

²⁶ Tamże.

przedstawiania własnego punktu widzenia, co miało być dla nich utrudnieniem w wykorzystywaniu AI. Sugeruje on również wykładowcom, aby polecali korzystanie ze źródeł po 2021 roku, ponieważ bot nie ma jeszcze do nich dostępu. W Polsce od wiosny uniwersytety również zaczęły formułować własne stanowiska wobec AI. Zespół naukowców z konsorcjum naukowo-dydaktycznego Cyber Science, tworzonego przez Uniwersytet Śląski w Katowicach, Państwowy Instytut Badawczy NASK, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach oraz Politechnikę Śląską, stworzył własne rekomendacje dotyczące użytkowania w uczelniach generatorów treści AI. Zalecenia akcentują swobodę w korzystaniu z dostępnych narzędzi informatycznych, w tym chatów GPT, ponieważ – jak brzmi argumentacja – naukowa praca wymaga różnorodności źródeł i sposobów ich opracowania. Jednak wskazano, że uczelnie powinny zalecać krytyczne podejście do źródeł internetowych oraz wyników uzyskanych przez generatory, uwrażliwiać studentów na prawdopodobieństwo losowej stronniczości komentarzy AI, podatność na niepełność i błędne wykorzystanie źródeł czy rażące dla znawców mylenie podobnie brzmiących nazwisk w odpowiedziach. Twórcy rekomendacji zwracają uwagę na ryzyko „wykorzystania w pracy naukowej, dydaktycznej czy też w zakresie zaliczania wiedzy przez studentów narzędzi typu generator treści w sposób sprzeczny z przepisami prawa, przepisami wewnętrznymi uczelni oraz zasadami etycznymi oraz niniejszymi wytycznymi”²⁷. Z tego powodu uczelnie zaczynają opracowywać własne zasady i stanowiska dotyczące zasady korzystania z generatorów treści. Rekomendacje uniwersyteckie uwzględniają „zarówno pozytywny wpływ technologii na rozwój kompetencji, jak konieczność reagowania na potencjalne nadużycia” – czytamy na stronie Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie. Wykorzystanie narzędzi typu AI w procesie badawczym jest dopuszczalne, ale przy jednoczesnym kładzeniu silnego nacisku na samodzielność pracy studentów i studentek oraz transparentność użycia technologii, bowiem jak wskazują autorzy cytowanego dokumentu, „treść wygenerowana przez chat GPT nie jest uznawana za samodzielną pracę studentów”²⁸. Dodajmy, iż najbardziej prestiżowe uczelnie, jak Cambridge czy Oxford, określiły swoje stanowiska w tej sprawie, dając studentom w tym zakresie określone swobody. Studenci brytyjskich uczelni nie mogą używać generatorów treści jedynie do prac licencjackich czy magisterskich, a w przypadku innych zaliczeń muszą wskazać, w jakim stopniu i gdzie chat GPT został wykorzystany jako wsparcie.

W tym kontekście warto przypomnieć, iż w maju 2023 roku na konferencji naukowej w Londynie szef AI Test and Operations Department of the Air Force USA ujawnił informacje o szczególnym przypadku funkcjonowania AI. Zaskakujące zachowanie sztucznej inteligencji polegało na tym, że eksperymentalny dron, służący do niszczenia celów militarnych, nie wykonał rozkazu. Przyjął natomiast własną taktykę: aby zniszczyć cel, najpierw zniszczył wieżę przekaźnikową, z której wysyłane są

²⁷ *Rekomendacje ekspertów Cyber Science w związku z wykorzystaniem algorytmów AI*, 28 IV 2023, <https://us.edu.pl/rekomendacje-ekspertow-cyber-science-w-zwiazku-z-wykorzystaniem-algorytmow-ai/> (dostęp: 10.09.2023).

²⁸ Zob. *Akademia Leona Koźmińskiego z rekomendacjami dotyczącymi wykorzystania ChatGPT*, 2023, <https://www.kozminski.edu.pl/pl/news/akademia-leona-kozminskiego-z-rekomendacjami-dotyczacymi-wykorzystania-chatgpt> (dostęp: 11.10.2023).

sygnały do żywego, ludzkiego operatora zatwierdzającego atak drona²⁹. Czyli człowiek, a w tym przypadku tzw. czynnik ludzki, został *de facto* wyeliminowany z procedur za pomocą argumentu podniesienia skuteczności w zdobywaniu awansowych punktów. Dla maszyny AI mniej istotną stawką była kwestia życia lub śmierci człowieka niż punkty zdobywane za udane akcje. Jak wyjaśniał pułkownik Tucker „Cinco” Hamilton z Air Force USA, wieża dająca człowiekowi dostęp do decyzji została przez algorytm AI zniszczona dlatego, że stała na przeszkodzie w zdobywaniu punktów dowodzących jej skuteczności. Wkrótce informacje te zdementowano, sugerując, że wypowiedź pułkownika, szefa testów sztucznej inteligencji, została podana tylko jako anegdotyczna.

Gdyby tę sytuację odnieść do pozycji humanisty w systemie edukacyjnym, okazałoby się, że sygnalizowanie kryzysów, błędów, konfliktów w na pozór sprawnie działającym mechanizmie zarządzania edukacją może być przez system potraktowane jako informacje anegdotyczne i lokalne, łatwe do zdementowania, w szczególnych przypadkach połączone z wyeliminowaniem człowieka lub miejsca, skąd dochodzi niechciany głos.

Dziś zarówno szkolni, jak i uniwersyteccy poloniści są wystawieni na pełne napięcie współdziałanie z systemowo sterowaną administracją. Instytucje liczą punkty zdobywane przez pracowników i uczniów według scentralizowanych wytycznych, czyniąc to bez uwzględniania kosztów indywidualnych ludzkich wysiłków oraz ich społeczno-kulturowej wartości. Efekty zanonimizowanego systemowego zarządzania oraz kontroli procesu edukacji są na ogół dla środowiska pracy humanistów bardzo szkodliwe. Elektronicznie rozsyłana ankieta (która np. pozwala, aby uczniowie/studenci anonimowo i bez żadnej odpowiedzialności mogli wyrażać dowolne poglądy o pracy nauczyciela), skonstruowana według łatwo mierzalnych kategorii, może – podobnie jak algorytmy sztucznej inteligencji – zlikwidować głos i pozycję człowieka odsłaniającego istotne braki w uczniowskich/studenckich osiągnięciach. A wówczas stopniowe eliminowanie wymagań, wypracowywanych regularną i rzetelną pracą w czasie ćwiczeń oraz aktywnym uczestnictwem w wykładach, prowadzi do zastępowania umiejętności i wiedzy prostą reprodukcją informacji ogólnodostępnych w sieci. Naturalną konsekwencją presji instytucji, rządzonej zdepersonalizowaną logiką systemową, będzie zatem dążenie do utożsamienia pracowników z elementami ekonomicznie zarządzanej struktury.

W takiej sytuacji potrzeba odróżnienia umysłu ucznia, studenta czy pracownika naukowego od anonimowej i zdepersonalizowanej sztucznej inteligencji, mimo że nie jest ona osobą ani nie posiada żadnej preferencji, pamięci, wrażliwości czy narodowości, będzie zanikać, choć zdajemy sobie sprawę, że chat GPT jest w najwyższym stopniu przeciwieństwem podmiotowości ludzkiej. Owszem, może uwodzić erudycją,

²⁹ T. „Cinco” Hamilton, *How AI Will Alter Multi-Domain Warfare, RAeS Future Combat Air and Space Capabilities Summit*, Royal Aeronautical Society Headquarters, London 23–24 May 2023, <https://www.aerosociety.com/media/20895/programme-future-combat-air-and-space-capabilities.pdf> (dostęp: 20.09.2023). Zob. M. Czarnecki, *AI podczas symulacji wojskowych „zabiła” operatora? Armia USA zaprzecza*, „Gazeta Wyborcza” 2023, 2 VI, <https://wyborcza.pl/7,75399,29828190,ai-podczas-symulacji-wojskowych-zabila-czlowieka-ktory-ja.html> (dostęp: 20.10.2023).

poprawnością budowanych zdań i adekwatnością wypowiedzi. Może też być zadziwiająco sprawny w odpowiadaniu na pytania egzaminacyjne, maturalne czy dyplomowe. Trzeba bowiem podkreślić, że bezosobowa technologia informacyjna doskonale sobie radzi z pytaniami maturalnymi i pisze wysoko punktowane maturalne wypowiedzi (przeprowadzono wiele takich prób z wykorzystaniem arkusza maturalnego 2023³⁰). Fakt ten dobitnie pokazuje, z jakim modelem nauczania do tej pory mieliśmy i mamy do czynienia w ramach obowiązującego egzaminu dojrzałości. Jeśli dotąd potrzeba odejścia od strukturalnych, bezosobowych form reprodukcji wiedzy była krytycznie omawiana na poziomie metodologicznym, obecnie funkcjonalność wciąż doskonałej **tekstologicznej maszyny cyfrowej** nazywanej chatem GPT dowiodła, jak formatowane są umysły uczniów przyuczane do podobnego działania w procedurze wieloletniego szkolnego treningu zdawalności takich egzaminów. Eksperyment z robotem, który w 2024 roku w pół godziny zdał maturę z języka polskiego na poziomie 61%, generuje kolejne społeczne głosy i inicjatywy na rzecz odejścia w nauczaniu od reprodukcji gotowej wiedzy³¹.

Regulacje w systemie edukacji, redukujące w obszarze dydaktyki formy przejawiania się uczniowskiej i nauczycielskiej indywidualności, sformatowały także odbiór literatury. Lektury są obecne w edukacji polonistycznej w standardzie eksponującym postawy analityczne i pamięciowe, poprzez przywoływanie wiedzy o konstrukcji tekstu i gatunku. Trudno się zatem dziwić, że w kształceniu literackim dominuje model zadań, który – jako *pars pro toto* – może wyznaczać np. polecenie dotyczące fragmentu Apokalipsy św. Jana zawarte w bardzo popularnym zbiorze zadań maturalnych wydawnictwa Nowa Era. Wymaga ono od ucznia odczytania podanego fragmentu wyłącznie poprzez cechy tekstu prorockiego. Uczeń ma uzasadnić, iż podany fragment ma cechy objawienia³². Poprzez takie zadania system wykorzystuje egzamin maturalny do specyficznego standaryzowania odbioru lektur. Co oczywiste, brak tu jakiegokolwiek zachęty do konfrontacji z wizją twórców i jej współczesnymi kontekstami, nie mówiąc już o możliwości doświadczenia spotkania z okolicznościami powstania tekstu. Dziś, w dobie mediatyzacji kultury oraz turystycznej dostępności niemal każdego zakątka globu, performatywność lektury można natomiast bez trudu powiązać z realnymi/wirtualnymi wycieczkami do miejsc poetycko naznaczonych. Reaktywacja afektu twórczego poprzez wgląd np. w literackie epifanie czy doświadczenia zdeponowane w artystycznym tekście nie będzie wówczas niczym nadzwyczajnym³³.

³⁰ Zob. B. Brezcko, *ChatGPT napisał maturę z języka polskiego lepiej od większości uczniów. Wyłożył się na „Dziadach”*, „Gazeta Wyborcza” 2023, 4 V, <https://wyborcza.biz/biznes/7,177150,29706800,chatgpt-napisał-mature-z-jezyka-polskiego-lepiej-od-96-proc.html> (dostęp: 10.09.2023).

³¹ P. Kozłowski, *Robot zasilany AI zdał maturę z języka polskiego. To pierwszy taki przypadek*, Dziennik.pl, 14.05.2024, <https://edukacja.dziennik.pl/aktualnosci/artykuly/9506784,robot-zasilany-ai-zdal-mature-z-jezyka-polskiego-to-pierwszy-taki-prz.html> (dostęp: 20.05.2024).

³² Zob. H. Moszczeńska i in., *NOWA Teraz matura. Język polski. Zbiór zadań maturalnych z cyfrowym wspomaganiami nauki. Poziom podstawowy i rozszerzony*, Warszawa 2022, s. 51.

³³ Tak samo jak do spotkania z poetą w miejscu literacko eksponowanego doświadczenia, uczniów można także zaprosić do realnej lub wirtualnej wycieczki na grecką wyspę Patmos,

Jeśli zaledwie na wskazywaniu cech gatunkowych wyczerpie się moc sprawcza czytania i interpretacji tekstów dla kultury fundamentalnych, uśmiercimy jakiegokolwiek formy uczestnictwa w kulturowej interakcji, wyeliminujemy osobowe, aktywne, performatywne, ucieleśnione i sprawcze, wreszcie angażujące i poszukujące działania ucznia w przestrzeni kultury. Szkolna i uniwersytecka polonistyka w wyniku eliminacji „czynnika ludzkiego” stanie się wówczas narzędziem podobnym do chatu GPT, służącym do wyszukiwania i potwierdzania powszechnie znanych i sprawdzalnych informacji w trybie maszynowym, bezrefleksyjnie wykluczającym jednostkowe i pogłębione postawy interpretacyjne.

Dialog ponad pragmatyzmem języka maszynowego

Należy zatem dołożyć starań, aby uniwersytet i powiązana z jego działaniami szkoła były dla polonisty i ucznia/studenta miejscem dwupodmiotowych relacji. Zaproponujmy uczniom performatywne interpretacje, które pociągną za sobą wielorakie działania nieseparujące podmiotu od autentycznego zaangażowania w szkolne/instrukcyjne aktywności. Lekcja uczestnictwa w kulturze zaferuje wtedy ciągłość doświadczenia w życiu i szkole, czyli we własnym dyskursie, zaprezentowanym w słowie pisany lub wypowiedzianym nie na rzecz sukcesu uprzedmiotawiającej instytucji, ale na rzecz udanego otwarcia sceny spotkania z drugim, z dramaturgią istnienia, czasem, interpretowanym dziełem.

Agresywna obecność technologii społecznej i informacyjnej w codziennej praktyce nauczania wymaga ciągłej krytycznej analizy i zdecydowanej reakcji na jej totalizujące tendencje. Wymaga także współpracy humanistów ze środowiskiem tworzącym *hardware* i *software*, aby wartości dostępne poprzez język ojczysty w jego najlepszych źródłach były osiągalne dla narzędzi generujących teksty i wypowiedzi głosowe – tak chętnie i masowo użytkowane przez uczniów. W dziedzinie transferu technologii pojawiają się już konsorcja podejmujące projekty, w których jednym z zadań jest solidne wytrenowanie chatu GPT w mówieniu i pisaniu po polsku. Na razie owa technologia radzi sobie znacznie lepiej w języku angielskim niż w naszym języku. Projektodawcy polskiego bota zauważają, iż trudno oczekiwać, że „amerykańskie firmy zrobią to, z naszej perspektywy, dobrze”. A sprawa jest ważna: jak wskazywał Maciej Piasecki podczas debaty konsorcjum CLARIN, modele języka chatu GPT będą w nieodległej przyszłości silnie kształtować język używany przez ludzi³⁴.

Biorąc pod uwagę popularność, atrakcyjność i funkcjonalność generatorów AI, nie można ich masowego społecznego oddziaływania pozostawić bez polonistycznego komentarza i oceny efektów działania. Bez krytyczne oddanie polszczyzny we władanie

gdzie można zwiedzać tzw. grotę Apokalipsy. Por. R. Nycz, *Literatura jako trop rzeczywistości. Poetyka epifanii w nowoczesnej literaturze polskiej*, Kraków 2001.

³⁴ K. Kozakiewicz, M. Piasecki, *Polski ChatGPT powstaje na Politechnice Wrocławskiej. Potrzeba kontroli nad informacjami o naszym kraju*, „Gazeta Wyborcza” 2023, 22 X, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,30284135,polski-chatgpt-powstaje-na-politechnice-wroclawskiej-potrzeba.html> (dostęp: 20.10.2023); zob. *Chat GPT trzeba trenować po polsku. Dlaczego to jest ważne?* [reklama wydarzenia naukowego], „Gazeta Wyborcza” 2023, 10 XI, s. 23.

algorytmów chatów GPT, trenowanych na bliżej nieznanymi bazach danych, eksploatujących przypadkowo dobrane style językowe, wiedzę, sposób ekspresji może być niebezpieczne dla akwizycji języka polskiego w najszerszym wymiarze. Należy także zachować właściwy dystans do komercyjnych propozycji wykorzystania chatu GPT w obszarach edukacyjnych i nie poddawać się prostym, pragmatycznym zastosowaniom, sugerowanym np. w jednej z ofert szkoleniowych rozsyłanych do pracowników akademickich:

Kto szybciej opanuje język algorytmów SI, ten zwiększy swoją efektywność i zaangażowanie studentów, zaoszczędzi czas, energię i pieniądze. [...]

Kluczowym punktem programu szkolenia będą techniki współpracy z ChatGPT, które pozwolą Ci wejść na wyższy poziom, żeby wiedzieć o SI więcej niż Twoi studenci³⁵.

Nauczyciele poloniści, aby nie byli przez instytucje edukacyjne i społeczeństwo stawiani za ledwie w roli korepetytorów przygotowujących do sprawnego zaliczania testów³⁶ ani nie byli traktowani przez uczniów lub studentów jako dysponenci literaturoznawczych informacji i porównywani z funkcjonalnością chatu GPT, nie mogą w toku realizowanych zajęć pomijać dialogu edukacyjnego. Jednakże w dobie wszechobecnych chatów/rozmów z elektronicznymi maszynami i botami trzeba młodych użytkowników kultury nieustannie i wciąż od nowa intensywnie uczyć etycznego dialogu. Wpływu technologii sieciowych na relacje społeczne nie powstrzymamy, ale poprzez świadome stosowanie technologicznych interfejsów możemy je humanizować. Zapraszanie na lekcjach polskiego do troski o osobisty rozwój nie może zatem pomijać oczywistej, zdawałoby się, okoliczności, że „uczę osobę, uczę człowieka”³⁷. Zwodzenie pozornym symetryzmem dydaktycznym, który redukuje rolę ucznia i nauczyciela do reprodukcji treści kształcenia (obecnie łatwo dostarczanych przez AI), nie zastąpi dialogu żywych osób otwartych na doświadczenie i wolność wyboru.

Tylko z uwzględnieniem dialogiczności sytuacji edukacyjnej, czyli realnej i praktykowanej dwustronnej etyczności spotkania, uda się wyminąć piekło relacji fundowanych przez rynkowe i ekonomiczne umocowanie dyskursu edukacyjnego w sztucznie generowanej przestrzeni wiedzy. Rozpoznanie specyfiki pustyni etycznej, pustyni, na którą nas kieruje, jak wskazywał Józef Tischner, zagubienie kontaktu z wartościami wyższymi niż czysto pragmatyczne³⁸, pomoże odsłonić konieczność powrotu ludzi do siebie. Wychodząc z odurzenia językiem ekonomii, ponownie zauważymy³⁹,

³⁵ Centrum Kształcenia IDEA, *Jak zastosować sztuczną inteligencję i ChatGPT w dydaktyce uczelni – warsztaty dla nauczycieli akademickich*, 2023, <https://cknik.pl/uczelnie/384-chatgpt-w-dydaktyce> (dostęp: 20.10.2023).

³⁶ B. Płytycz, *Nauczyciel – zawód elitarny*, „Pauza Akademicka” 2023, nr 659, s. 4.

³⁷ Zob. W. Bobiński, *Nie „ego” lecz „eko” – język polski jako lekcje podmiotowości*, [w:] *Lekcja POLSKI(ego). Praktyki edukacyjne wobec niepokoju XXI wieku*, red. A. Gis i in., Poznań 2021, s. 402.

³⁸ Por. J. Tischner, *U źródeł myślenia*, Kraków 2023, s. 105–108.

³⁹ Zob. A. Leder, *Ekonomia to stan umysłu. Ćwiczenie z semantyki języków ekonomicznych*, Warszawa 2023.

że dramat spotkania jest pierwotny wobec wszelkiej wiedzy, konstytuuje realność świata i powstaje we wzajemnym otwarciu, w performatywnie zawiązywanych relacjach. Aktywowanie ich w obszarze instytucji, fundującej dla wybranych scenę wolności, można sądzić, będzie w świecie posthumanistycznych dyskursów formą ocalenia podmiotowości człowieka. Taką scenę mamy szansę poszerzać poprzez działanie edukacji, realizowanej atrakcyjnie także z udziałem technologii. Relacje osobowe powinniśmy zatem aktywizować „powyżej” prostej użyteczności maszyn, czyli tam, gdzie AI staje się oswojonym narzędziem, środkiem, transparentnym elementem metodyki, nie zaś głosem i tekstem, pod którym się podpisujemy, depersonalizując językowe i kulturowe aktywności.

Bez pardonowe wkroczenie sztucznej inteligencji w obszar edukacji humanistycznej należy traktować jako kolejny alarmujący dzwonek, wzywający do porzucenia tekstocentrycznej perspektywy na rzecz spersonalizowanych spotkań z literaturą. Polonista jako rzecznik performer/ poety, polonista jako rzecznik podmiotowości, polonista jako performer obdarowujący podmiotowością, która staje się coraz rzadziej dostępnym doświadczeniem, będzie wówczas przewodnikiem w mentalnych i realnych podróżach ku miejscom, z których wciąż mówią do nas dawni i współcześni twórcy.

Bibliografia

- Akademia Leona Koźmińskiego z rekomendacjami dotyczącymi wykorzystania ChatGPT, 2023, <https://www.kozminski.edu.pl/pl/news/akademia-leona-kozminskiego-z-rekomendacjami-dotyczacymi-wykorzystania-chatgpt> (dostęp: 11.10.2023).
- Bobiński W., *Nie „ego” lecz „eko” – język polski jako lekcje podmiotowości*, [w:] *Lekcja POLSKI(ego). Praktyki edukacyjne wobec niepokojów XXI wieku*, red. A. Gis i in., Poznań 2021, s. 401–411.
- Bobiński W., *Uczeń jako wartość. Porzucona misja polonistyki*, [w:] *Polonistyka i świat wartości. Edukacja polonistyczna jako wartość*, red. M. Marzec-Jóźwicka, A. Karczevska, S.J. Żurek, Lublin 2019, s. 91–98.
- Bortnowski S., *Nauczycielu, bądź sobą!*, Warszawa 1992.
- Breczko B., *ChatGPT napisał maturę z języka polskiego lepiej od większości uczniów. Wyłożył się na „Dziadach”*, „Gazeta Wyborcza” 2023, 4 V, <https://wyborcza.biz/biznes/7,177150,29706800,chatgpt-napisał-mature-z-jezyka-polskiego-lepiej-od-96-proc.html> (dostęp: 10.09.2023).
- Centrum Kształcenia IDEA, *Jak zastosować sztuczną inteligencję i ChatGPT w dydaktyce uczelni – warsztaty dla nauczycieli akademickich*, 2023, <https://cknik.pl/uczelnie/384-chatgpt-w-dydaktyce> (dostęp: 20.10.2023).
- Czarnecki M., *AI podczas symulacji wojskowych „zabiła” operatora? Armia USA zaprzecza*, „Gazeta Wyborcza” 2023, 2 VI, <https://wyborcza.pl/7,75399,29828190,ai-podczas-symulacji-wojskowych-zabila-czlowieka-ktory-ja.html> (dostęp: 20.10.2023).
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka, Warszawa 2002.
- Gurycka A., *Podmiotowość – postulat dla wychowania*, [w:] *Podmiotowość w doświadczeniach wychowawczych dzieci i młodzieży*, red. A. Gurycka, Warszawa 1989, s. 9–24.

- Hamilton T. „Cinco”, *How AI Will Alter Multi-Domain Warfare, RAeS Future Combat Air and Space Capabilities Summit*, Royal Aeronautical Society Headquarters, London 23–24 May 2023, <https://www.aerosociety.com/media/20895/programme-future-combat-air-and-space-capabilities.pdf> (dostęp: 20.09.2023).
- Jędrychowska M., *Najpierw człowieka. Szkolna edukacja kulturowo-literacka a problem kształcenia dydaktycznego polonistów. Refleksja teleologiczna*, Kraków 1998.
- Jędrychowska M., *Szkic do pejzażu aksjologicznego*, Kraków 2010.
- Kłakówna Z.A., *Siłaczko, wróć!*, „Dydaktyka Polonistyczna” 2021, nr 7, s. 142–157.
- Konczal M., *ChatGPT pisze wypracowania za uczniów. Są narzędzia, które to uniemożliwią. Sztuczna inteligencja to szansa czy zagrożenie dla edukacji?*, Strefa Edukacji, 3 II 2023, <https://strefaedukacji.pl/chatgpt-pisze-wypracowania-za-uczniow-sa-narzedzia-ktore-to-uniemozliwia-sztuczna-inteligencja-to-szansa-czy-zagrozenie-dla/ar/c5-17229077> (dostęp: 6.09.2023).
- Kozakiewicz K., Piasecki M., *Polski ChatGPT powstaje na Politechnice Wrocławskiej. Potrzeba kontroli nad informacjami o naszym kraju*, „Gazeta Wyborcza” 2023, 22 X, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,30284135,polski-chatgpt-powstaje-na-politechnice-wroclawskiej-potrzeba.html> (dostęp: 20.10.2023).
- Koziołek R., *AI Challenger. Biznes, nauka i społeczeństwo w świecie sztucznej inteligencji* [wypowiedź w dyskusji panelowej], Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 20 IV 2023, https://youtu.be/3tKMUh_XBAI (dostęp: 10.09.2023).
- Kozłowski P., *Robot zasilany AI zdał maturę z języka polskiego. To pierwszy taki przypadek*, Dziennik.pl, 14 V 2024, <https://edukacja.dziennik.pl/aktualnosci/artykuly/9506784,robot-zasilany-ai-zdal-mature-z-jezyka-polskiego-to-pierwszy-taki-prz.html> (dostęp: 20.05.2024).
- Kwiatkowska-Ratajczak M., *Dawna a nowa dydaktyka polonistyczna*, [w:] *Innowacje i metody. T. 1, W kręgu teorii i praktyki. Podręcznik akademicki dydaktyki kształcenia polonistycznego*, red. M. Kwiatkowska-Ratajczak, Poznań 2011, s. 34–40.
- Lamża Ł., *Chat GPT: Konsekwencje dla biznesu, nauki, społeczeństwa. Pokaz możliwości*, *AI Challenger. Biznes, nauka i społeczeństwo w świecie sztucznej inteligencji*, Katowice Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Śląskiego, 20 IV 2023, https://youtu.be/3tKMUh_XBAI (dostęp: 10.09.2023).
- Leder A., *Ekonomia to stan umysłu. Ćwiczenie z semantyki języków ekonomicznych*, Warszawa 2023.
- Moszczeńska H. i in., *NOWA Teraz matura. Język polski. Zbiór zadań maturalnych z cyfrowym wspomaganie nauki. Poziom podstawowy i rozszerzony*, Warszawa 2022.
- Nycz R., *Literatura jako trop rzeczywistości. Poetyka epifanii w nowoczesnej literaturze polskiej*, Kraków 2001.
- Płytycz B., *Nauczyciel – zawód elitarny*, „Pauza Akademicka” 2023, nr 659, s. 4.
- Polakowski J., *Badanie odbioru prozy artystycznej w aspekcie dydaktycznym. Zarys teorii badań – próba diagnozy*, Kraków 1980.
- Popławska A., *Autonomia nauczyciela w reformowanej szkole*, [w:] *Nauczyciel we współczesnej rzeczywistości edukacyjnej*, red. A. Karpińska, M. Zińczuk, K. Kowalczyk, Białystok 2021, s. 77–96.
- Rekomendacje ekspertów Cyber Science w związku z wykorzystaniem algorytmów AI*, 28 IV 2023, <https://us.edu.pl/rekomendacje-ekspertow-cyber-science-w-zwiazku-z-wykorzystaniem-algorytmow-ai/> (dostęp: 10.09.2023).

- Stiegler B., *Wstrząsy. Głupota i wiedza w XXI wieku*, przeł. M. Krzykowski, Warszawa 2017.
- Tischner J., *U źródeł myślenia*, Kraków 2023.
- Wesoła B., *Studenci oblali przez ChatGPT. Uniwersytet unieważnił prace całego rocznika. Generatorów treści i AI trzeba używać z rozsądkiem*, 2023, <https://strefaedukacji.pl/studenci-oblali-przez-chatgpt-uniwersytet-uniewaznil-prace-calego-rocznika-generatorow-tresci-i-ai-trzeba-uzywac-z-rozsadkiem/ar/c5-17745901> (dostęp: 10.11.2023).
- Wilczak M., *Uczestniczenie w kulturze humanistycznej. Personalizacja doświadczenia*, [w:] *Polonistyka i świat wartości. Edukacja polonistyczna jako wartość*, red. M. Marzec-Jóźwicka, A. Karczevska, S.J. Żurek, Lublin 2019, s. 135–151.
- Woś M., *Pojęcie podmiotowości i podmiotu w kontekście wychowania aksjonormatywnego*, „Edukacja Humanistyczna” 2022, nr 2 (47), s. 91–103.
- Zubrzycka-Maciąg T., *Rola nauczyciela w rozwijaniu podmiotowości uczniów*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2019, nr 3 (29), s. 146–151.

Institutional Areas of Freedom/Enslavement of a Polish Teacher in the Era of GPT Chatbots

Abstract

The author discusses contemporary conditions of the subject actions of Polish teachers in educational institutions. He analyses areas of pedagogical freedom that can be exploited and the forms of its limitation in the context of universal access to GPT Chats. The author emphasises that exams which are transformed into multi-level control systems and specifically constructed teacher evaluation surveys become tools that narrow the areas of pedagogical freedom. As a result, systemic solutions reduce most of the actions of Polish teachers to depersonalised functions that can be performed by artificial intelligence Chatbots.

Keywords: Polish teacher, subjectivity, artificial intelligence, GPT Chat, dialogue

Marek Pieniążek – profesor w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Zajmuje się performatywnymi aspektami dydaktyki literatury, języka i teatru w przestrzeni zmediatyzowanej. Autor książek: *Akt twórczy jako mimesis. „Dziś są moje urodziny” – ostatni spektakl Tadeusza Kantora* (2005), *Szkolny teatr przemiany. Dramatyzacja działań twórczych w procesie wychowawczym* (2009), *Uczeń jako aktor kulturowy. Polonistyka szkolna w warunkach płynnej nowoczesności* (2013), *Polonistyka performatywna. O humanistycznych technologiach wytwarzania światów* (2018). Redaktor monografii *Teaching of National Languages in the V4 Countries* (2016) oraz *Artysta. Biokulturowy interfejs?* (2017). Wydał kilka autorskich tomików poetyckich, zredagował wiele książek pisarzy i poetów Olkusza.